

Privrženost u djetinjstvu

Jelinek, Katarina

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:506438>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-20**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Katarina Jelinek

PRIVRŽENOST U DJETINJSTVU

Završni rad

Čakovec, srpanj 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Katarina Jelinek

PRIVRŽENOST U DJETINJSTVU

Završni rad

Mentor rada:
doc.dr.sc. Tea Pahić

Čakovec, srpanj 2022.

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
2.	PRIVRŽENOST	2
2.1.	Razvoj privrženosti.....	3
2.2.	Oblici privrženosti	6
2.3.	Kulturalne razlike u obrascima privrženosti.....	7
2.4.	Temperament djeteta u razvoju privrženosti	7
3.	ULOGA OBITELJI I OKOLINE U RAZVOJU PRIVRŽENOSTI.....	8
4.	ULOGA MAJKE U RAZVOJU PRIVRŽENOSTI.....	13
5.	PRIVRŽENOST I PRIJATELJSTVO U DJEČJOJ DOBI	17
6.	ZAKLJUČAK	19
	LITERATURA	20

SAŽETAK

Ovaj rad daje pregled dosadašnjih teorija i istraživanja iz područja razvoja privrženosti.

Na razvoj privrženosti utječu karakteristike samog djeteta, i to u prvom redu temperament te karakteristike okoline. U okviru djetetove okoline obitelj predstavlja mikrosustav, prvu i najvažniju zajednicu u kojoj dijete odrasta, zadovoljava svoje potrebe te stječe najranija iskustva koja prenosi na vlastiti život tijekom odrastanja. Uz obitelj vežemo i kvalitetu skrbi te brigu o djetetu, što uvelike utječe na razvoj privrženosti. Ponašanja i odnosi koje će dijete izgraditi tijekom djetinjstva također ovise o obliku privrženosti koji je ono razvilo. Djeca početkom ranog djetinjstva kreiraju bliske odnose sa svojim vršnjacima i oblikuju prijateljstva koja uključuju druženja, igru, složene interakcije i razmjenu emocija, a to je zapravo temelj prijateljstava koja se oblikuju u kasnijem djetinjstvu i tijekom života.

Ključne riječi: privrženost, temperament, obitelj, prijateljstvo

SUMMARY

This paper provides an overview of previous theories and research in the field of attachment development.

The development of attachment is influenced by the characteristics of the child himself, primarily temperament and the characteristics of the environment. Within the child's environment, the family represents the microsystem, the first and most important community in which the child grows up, meets his needs and acquires the earliest experiences that he transfers to his own life during growing up. We also associate the quality of care and child care with the family, which greatly influences the development of attachment. The behaviors and relationships that a child will build during childhood also depend on the form of attachment he or she has developed. Children in early childhood create close relationships with their peers and form friendships that include socializing, playing, complex interactions, exchanging emotions, and this is actually the foundation of friendships that are formed in later childhood and throughout life.

Keywords: attachment, temperament, family, friendship

1. UVOD

Dijete se od svojih prvih dana razvija u biološkom, socijalnom i kognitivnom aspektu. Prve bliske odnose dijete razvija s roditeljima, odnosno skrbnicima. Roditelji sa sobom u obitelj donose dugu povijest vlastitih iskustava privrženosti iz kojih su izgradili unutrašnje modele koje primjenjuju u odnosu s vlastitim djetetom (Berk, 2015). Upravo zbog toga roditeljstvo ima ključnu ulogu u djetetovu životu. Obitelj je ta koja ima najizravniji utjecaj na dijete, ono u njenom okruženju stječe mnoge važne socijalne i kognitivne vještine te razvija niz uvjerenja, vrijednosti i stavova (Vasta, Haith, Miller, 2005). Kako će dijete doživljavati svijet oko sebe, kako će vladati emocijama, pružati i primati ljubav ovisi o privrženosti koju dijete stekne u odnosu na roditelje ili primarne skrbnike (Marić i Duspara, 2007).

Privrženost, trajna emocionalna veza obilježena je tendencijom traženja i održavanja blizine s određenom osobom, pogotovo kad je blizu opasnost ili neugoda (Bowlby, 1969/1982; prema Berk, 2008). Stvorena privrženost kod djece može biti sigurna ili nesigurna i ona se stvara u najranijem razdoblju života. Uz Bowlbyja, važno istraživanje u okviru privrženosti proveo je i Harry Harlow koji je dokazao važnost majčine uloge u razvoju privrženosti. Međutim, uloge muškaraca i žena u odgoju djece danas se razlikuju od prethodnih povijesnih razdoblja. Dok je majka tradicionalno donedavno bila gotovo isključivo djetetov primarni skrbnik, očev se angažman oko direktne uključenosti u skrb o djeci znatno povećao u novije doba (Pahić, 2021).

Nadalje, spomenut će se oblici i karakteristike privrženosti te uloga i utjecaji na razvoj privrženosti u zanemarujućoj i zlostavljajućoj obitelji. I na kraju, važno je spomenuti i ulogu privrženosti u prijateljskim odnosima te što se događa kad dijete počinje stupati u prve socijalne kontakte s drugom djecom i vršnjacima.

2. PRIVRŽENOST

Snažna i posebna emocionalna povezanost s ljudima koji nam znače u životu te blizina tih osoba koja nam izaziva osjećaj ugone i sreće kada smo u stresnim situacijama naziva se privrženost (Berk, 2008). LaFreinere i Schaffer (2000; prema Brajša-Žganec, 2003) navode da mnogi znanstvenici spominju privrženost kao emocionalnu vezu koja nastaje ubrzo nakon rođenja, između djeteta i majke, odnosno primarnog skrbnika, te taj odnos djetetu omogućuje sigurnost, ugodu i zadovoljstvo: *“Gledajte kako bebe te dobi posebnu pažnju pridaju svojim roditeljima. Kad majka uđe u prostoriju, beba se prijateljski i široko osmjehne. Kad ju podigne, dodiruje joj lice, istražuje kosu i privija se uz nju. Kad se osjeća anksiozno, popne se u njeno krilo i drži se za nju.,”* (Berk, 2015, str. 425).

John Bowlby (1969; prema Berk, 2015) prvi primjenjuje pojam privrženosti, razvija teoriju te ističe važnost već prije spomenute emocionalne povezanosti, odnosno odnosa između dojenčeta i primarnog skrbnika, a to je najčešće majka. Iz evolucijske perspektive privrženost je adaptivna jer potiče socijalne odnose neophodne za opstanak i preživljavanje djeteta (Berk, 2015). Prema Bowlbyju (1969; prema Berk 2015) privrženost stečena u najranijoj dobi postaje odrednica emocionalnih veza tijekom cijelog života. Isto tako, privrženost ima snažne biološke korijene koji su, u kontekstu evolucije, važni za opstanak vrste (Berk, 2008). Temeljem iskustava dijete razvija unutarnje radne modele preuzete od roditelja, koji su kao figure privrženosti, i spaja ih u očekivanja i vjerovanja (Ainsworth, Blehar, Waters, Wall, 2015). Temelj za buduće bliske odnose koji se stvaraju tijekom djetinjstva, adolescencije i odrasle dobi upravo su ti unutarnji radni modeli (Sutlović, Raboteg-Šarić, 2016). Najraniji odnosi s primarnim skrbnikom, najčešće majkom, sigurni su temelji koji oblikuju kasniji razvoj i kvalitetu naših bliskih odnosa s okolinom (Brajša-Žganec, 2003). Temeljem uspostavljene sigurne privrženosti dijete će razviti sigurnost u istraživanju okoline i dobrih socijalnih odnosa, a sve zahvaljujući snažnom osjećaju ljubavi i povezanosti skrbnika/roditelja s djetetom (Čudina – Obradović, Obradović, 2006).

2.1. Razvoj privrženosti

Privrženost je, kao i mnoge druge teme, bila predmet različitih teorijskih pristupa (Berk, 2015). Berk (2015) navodi da psihoanalitička i bihevioristička teorija naglašavaju doprinos skrbnika u razvoju privrženosti. Psihoanalitičko gledište hranjenje smatra središnjim kontekstom u kojem skrbnik i dijete grade emocionalnu vezu. Biheviorističko gledište naglašava različite razloge u kojima je hranjenje važno. Berk (2015) navodi primjer da dijete preferira majčin nježan dodir, osmijeh i blage riječi jer ih povezuje sa smirivanjem napetosti koje dolazi kad majka hrani dijete i zadovoljava glad (Berk, 2015). No, iako je hranjenje od velike važnosti tijekom dojenačke dobi, privrženost nije ovisna samo o tom segmentu, što je dokazao i Harlowljev eksperiment. Eksperimentom se pokazalo da je mladunčadi rhesus majmuna bilo važnije priljubiti se uz krznenu majku nego se hraniti na žičanoj.

Etološka teorija privrženosti (Berk, 2015) prepoznaje emocionalnu vezu djeteta i skrbnika kao odgovor koji povećava vjerojatnost za preživljavanjem. John Bowlby (1969; prema Berk, 2015) u svojoj etološkoj teoriji zadržava psihoanalitičko gledište, odnosno ideju da kvaliteta privrženosti prema skrbniku ima dalekosežne posljedice za djetetovo formiranje veza i osjećaj sigurnosti. Bowlby je bio inspiriran radom Konrada Lorenza u kojem je Lorenz iznosio svoje zaključke o ponašanju „utiskivanja“ kod životinja. Lorenz i Tinbergen (1957 i 1951; prema Pennington, 1997) radili su s izlegnutim divljim guskama. Dokazali su da iskustvo može izmijeniti instinkt kod životinja. Urođena težnja za slijedenjem majke malih gušćića generalizirala se na bilo koji pokretni objekt koji je bio bučan i kojeg su gušćići slijedili kao i majku gusku. Taj oblik slijedenja Lorenz je nazvao utiskivanje, takozvani *imprinting*. Zaključili su da potomci nekih životinja, poglavito ptica, imaju urođena ponašanja koja služe za zadržavanje roditelja u neposrednoj blizini, s ciljem zaštite mladunčadi i pružanja podrške kod njihova upoznavanja okoline (Berk, 2015). Pennington (1997) navodi majmune kojima dodir predstavlja jedan od važnih segmenata povezanosti majke i mladunčeta. Držanje mladunčeta za majčino krzno, dodirivanje, dotjerivanje, odnosno timarenje jačaju privrženost kod ovih vrsta. Nadalje, autor navodi da je privrženost instinktivna te dolazi kao rezultat reciprociteta, odnosno ponašanja između majke i mladunčeta koja se nadopunjuju. Bowlbyja je to istraživanje navelo na zaključak da takve veze postoje između ljudskog dojenčeta i njegova skrbnika. Privrženost se najbolje opisuje u kontekstu evolucije gdje, prema Bowlbyju, privrženost ima presudnu važnost u opstanku vrste (Berk, 2015). Rano iskustvo i sigurna povezanost jedan su od ključnih uvida koje je Bowlby

cijenio u psihoanalizi, kao i ideju da rano iskustvo ima važnu ulogu u kasnijem razvoju (Ainsworth, Blehar, Waters, Wall, 2015).

Bowlby (1969; prema Berk, 2008) tvrdi da su urođeni signali oni kojima novorođenče privlači odraslog k sebi. Takvi urođeni signali istovremeno doprinose razvoju emocionalnih i kognitivnih sposobnosti. Vasta i suradnici (2005) navode tri faze razvoja privrženosti koji odgovaraju onima iz teorijskog modela. Prva je faza nediskriminativnih socijalnih reakcija koja odgovara stadiju preprivrženosti prema Berk (2015), druga je faza diskriminativnih socijalnih reakcija i treća je faza usmjerene privrženosti. Osvrnut ćemo se na Berk (2015) koja navodi da se privrženost razvija kroz četiri stadija:

1. *Stadij preprivrženosti* traje od rođenja do 6. tjedna. Urođeni signali poput hvatanja, osmjehivanja, plača i gledanja u oči novorođenčetu pomažu u ostvarenju bliskog kontakta s odraslom osobom. U toj dobi dojenče prepoznaje miris, glas i lice skrbnika ili majke. Međutim, novorođenčad još nema razvijenu privrženost ni prema kome jer im ne smeta kad ih se ostavi ili je u blizini nepoznata odrasla osoba.
2. *Stadij nastanka privrženosti* traje od 6 tjedana do 6-8 mjeseci. U ovoj fazi dojenčad reagira različito na poznatu i nepoznatu osobu u blizini. Kad majka podigne dojenče, ono joj se osmjehuje, brblja i osjeća se slobodnije nego kad to učini nepoznata osoba. Dojenčad razvija povjerenje jer uči da njihove akcije utječu na ponašanje ljudi oko njih. Očekuju odgovor od strane skrbnika kad mu daju signal, ali im i dalje ne smeta kad su od njega odvojeni.
3. *Stadij jasno uspostavljenje privrženosti* traje od 6-8 do 18-24 mjeseca. U tom razdoblju počinje jasna vidljivost privrženosti prema poznatom skrbniku. Dijete pokazuje separacijsku anksioznost, odnosno uzrujano je kada ga ostavi odrasla osoba u koju je počelo imati povjerenje. Separacijska anksioznost ne javlja se uvijek i kod sve djece, već ovisi o trenutnoj situaciji i temperamentu djeteta. Kagan, Kearsley i Zelazo (1978; prema Berk 2015) tumače da se u mnogim kulturama separacijska anksioznost povećava od 6. do 15. mjeseca. Pojedina djeca koja u vrtić polaze s navršениh godinu dana pokazuju strah od odvajanja i pokušavaju roditelje zadržati u svojoj blizini. Drže se u blizini roditelja, najčešće ih drže za ruku ili se skrivaju iza njih, penju se na njih i svojim ponašanjem pokazuju da ne žele da ih ostave i odu. Prilikom adaptacije, primijećeno je da djeca koriste roditelje kao „sigurnu zonu“ držeći ih za ruke ili tako privinuti u naručje kreću u upoznavanje okoline.

4. *Stvaranje recipročnog odnosa* javlja se nakon 18-24 mjeseca. Potkraj druge godine života javlja se brzi napredak u mentalnom predočavanju i jeziku koji djeci omogućuje da razumiju što to utječe na odlazak i dolazak njihovih roditelja, odnosno skrbnika. Kao rezultat tog napretka javlja se smanjenje prosvjeda prilikom odvajanja, odnosno separacije: *“Jedna dvogodišnjakinja nagovarala je svoje roditelje da joj pročitaju priču prije nego je ostave s dadiljom. Dodatno vrijeme s roditeljima i bolje razumijevanje toga kamo idu („na večeru s ujakom Charlijem“) i kad će se vratiti („odmah nakon što ti zaspiš“), pomoglo je ovom djetetu podnijeti odsutnost roditelja,,* (Berk, 2015, str. 426).

Jedan je važan dio ličnosti izgrađena emocionalna povezanost s roditeljem kroz ova četiri stadija, a dijete ga kasnije koristi kao sigurnu bazu u odsustvu roditelja (Bowlby, 1980). Uz emocionalnost, drugo je područje koje vezemo uz privrženost fizički razvoj. Vasta i suradnici (2005) spominju da dijete u dobi od 6 do 8 mjeseci počinje puzati i pružena mu je mogućnost znatne kontrole nad okolinom. Puzanje je ključno za proces privrženosti jer se dijete više ne oslanja na plakanje ili druge urođene signale kako bi bilo blizu majke. Sada dijete može dopuzati ili čak slijediti majku.

Berk (2015) navodi da su istraživači proučavali četiri važna čimbenika utjecaja na kvalitetu privrženosti. Prvi je svakako sama mogućnost uspostavljanja bliskog odnosa, drugi je kvalitetna skrb za dijete, treći su karakteristike dojenčeta, a posljednji je obiteljsko okruženje. Autorica spominje Renéa Spitzu koji je opažao institucionaliziranu djecu koju su roditelji napustili u dobi od 3 do 12 mjeseci života. Kao zaključak se navodi da su institucionalizirana djeca imala emocionalne teškoće zbog toga što im je bilo onemogućeno stvaranje povezanosti s jednom ili nekoliko odraslih osoba (Rutter, 1996; prema Berk, 2015). Kakav je oblik privrženosti dijete razvilo ovisit će o kasnijem razumijevanju emocija i ponašanja, kognitivnim sposobnostima, a posebno o maturaciji i sposobnosti razumijevanja te verbalizaciji emocija (Brajša - Žganec, 2003). Najprikladnija roditeljska reakcija, odnosno briga o djetetu ona je koju smatramo „normalnom“, a to je reagiranje na djetetove signale i potrebe, sama briga o djetetu, pažljivo i nježno držanje. Sve navedeno na kraju korespondira sa sigurnom privrženosti (Berk, 2015). Iskustva sigurne od nesigurne djece razlikuju se po posebnom obliku komunikacije koji se naziva *interakcijska usklađenost* (Berk, 2015). Interakcijska usklađenost opisuje se kao „emocionalni ples“ u kojem skrbnici usklađeno i prikladno reagiraju na potrebe djeteta (Feldman, 2003; Isabella i Belsky, 1991; prema Berk 2015). Snažan je prediktor poremećaja privrženosti upravo neadekvatna skrb, a zanemarivanje

i zlostavljanje djeteta povezano je sa svim oblicima nesigurne privrženosti (Berk, 2008). Atle Dyregrov (2001) u knjizi *Tugovanje u djece* govori o mnogim prilikama u kojima se djeca susreću sa smrću ili nekim drugim traumatskim događajima koji pospješuju razvoj nesigurnog ponašanja, dezorijentiranosti i nepovjerenja. Poehlmann i Fiese (2001; prema Berk, 2008) ističu da se kombinacijom majčine depresije i preranog rođenja povećava vjerojatnost pojave nesigurne privrženosti u dobi od 12 mjeseci.

2.2. Oblici privrženosti

Gotovo svako dijete koje odrasta u obitelji do druge godine života razvija privrženost prema skrbniku (Berk, 2008). Za procjenu kvalitete privrženosti koristi se postupak za procjenu koji se naziva *tehnika nepoznate situacije*. Tehniku su kreirali Mary Ainsworth i suradnici, uz pretpostavku da će djeca sigurne privrženosti dojenačke dobi koristiti svog roditelja kao sigurnu bazu iz koje će istraživati novu okolinu, odnosno prostoriju za igru (Berk, 2015). U odnosu sa skrbnikom dijete postiže jedan od četiriju oblika privrženosti: sigurna privrženost, ambivalentna ili izbjegavajuća privrženost, nesigurna privrženost i dezorganizirana privrženost (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Djeca **sigurne privrženosti** najčešće plaču kad ih se odvoji od roditelja, no ne konstantno. Kad se roditelj vrati, dijete traži zagrljaj i prestaje plakati. Sigurna će se privrženost najprije javiti ako je skrbnik osjetljiv na djetetove znakove i njegove potrebe (Vasta, sur., 2005). Kao vrhunac sigurne privrženosti djeteta navodi se pozitivna interakcija između roditelja, odnosno skrbnika. Djeca koja su procijenjena kao sigurno privržena pokazivala su manje negativnih aspekata ponašanja, a više entuzijazma i pozitivnosti u odnosu na nesigurno privrženu djecu (Frankel i Bates, 1990.; prema Cakić, Marjanović- Umek, 2013). **Izbjegavajuću privrženost** razvila su djeca koja ne reagiraju na roditelja za vrijeme njegova boravka s njim. Kad roditelj napusti prostoriju, nema uznemirenosti i dijete pokazuje slične obrasce ponašanja, kako prema roditelju, tako i prema nepoznatoj osobi. Povratkom roditelja dijete ga izbjegava i ne pokazuje zadovoljstvo, nema zagrljaja ni sličnih prisnih obrazaca ponašanja. Djeca koja su konstantno u prisutnosti roditelja i ne istražuju okolinu pokazuju obrasce **opiruće privrženosti**. Povratkom roditelja u prostoriju, dijete pokazuje ljutnju i otpor, plače te gura ili udara. Najveću nesigurnost odražava **neorganizirano-neorijentirana privrženost** u kojoj je, kod povratka roditelja, dijete zbunjeno, plače, nema kontakta očima i pokazuje niz proturječnih

ponašanja te ukočenost. **Q-sort** metoda privrženosti druga je postojeća metoda prikladna za procjenu privrženosti i opažanja kod kuće, i to djece od prve do četvrte godine (Waters i sur., 1995; prema Berk, 2008). Metoda kao takva zahtijeva veći vremenski raspon te obuhvaća širi raspon ponašanja povezanih s privrženosti.

2.3. Kulturalne razlike u obrascima privrženosti

Berk (2015) navodi da privrženost varira u određenom stupnju kod djece koja dolaze iz različitih zemalja i kultura. Mnoge se zemlje uspoređuju sa Sjedinjenim Američkim Državama (Vasta i sur., 2005). Na privrženost može utjecati i sam socioekonomski status koji utječe na majku (stres, anksioznost), a majka utječe na dijete (razvoj nesigurne privrženosti). Djetetovo ponašanje može biti željeni ishod kulturalnih vjerovanja i postupaka (Grossmann i sur., 1985; prema Berk, 2015). Primjerice, u Njemačkoj roditelji potiču samostalnost tako da dojenčad bude neovisna i ne drži se roditelja. Japanska dojenčad rijetko pokazuje izbjegavajuću privrženost, njihove ih majke ne ostavljaju na brigu drugima (Berk, 2015). Ali, s druge strane, tehnika nepoznate situacije kod njih izaziva veći stres nego kod djece koja češće doživljavaju odvajanja od majki (Takahashi, 1990; prema Berk, 2015). Vrijednosti i postupci koje navode istraživači nisu nikako univerzalni i povezani uz samo određenu kulturu (Vasta i sur., 2005). U različitim kulturama obrasci privrženosti različito se tumače. Obrasci ne predstavljaju odraz nesigurne privrženosti, već predstavljaju razliku u vrijednostima i odgojnim postupcima, a obrazac sigurne privrženosti i dalje je ipak najzastupljeniji u svim kulturama (Berk, 2015).

2.4. Temperament djeteta u razvoju privrženosti

Temperament predstavlja urođene sklonosti djeteta prema izražavanju i doživljavanju pojedinih vrsta emocija (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Isto tako, određuje se kao specifičnost svakog djeteta koja je nasljedna, odnosno biološki određena. Mary Ainsworth provodila je metodu nepoznate situacije prema kojoj je zaključila da ponašanja proizlaze iz djetetova temperamenta isto toliko koliko i iz njegova odnosa s majkom (Vasta i sur., 2005).

Mnogi istraživači tvrde da je upravo temperament genetski uvjetovan, stabilan i vidljiv u ranim godinama.

Nadalje, Salter Ainsworth, Blehar, Waters i Wall (2015) zaključuju da se intenzitet kojim dijete pokazuje privrženo ponašanje u određenoj situaciji može uzeti kao indeks snage njegove privrženosti. Isto tako, navode da se privrženost ne očituje ni u čemu više nego u slučajnim interakcijama između djeteta i njegove majke. Djeca teškog temperamenta na odvojenost od skrbnika reaguju razdražljivošću, strahom i intenzivnom anksioznošću, bez obzira na brižnost i skrb roditelja, odnosno skrbnika te će najčešće razviti nesigurnu privrženost (Kagan, 1998; prema Berk, 2008). Berk (2015) također navodi da roditelji djece teškog temperamenta odustaju i pokazuju manju angažiranost u skrbi. Intervencije koje uče roditelje kako biti osjetljiv u interakciji s dojenčadi za koju se teško brinuti uspješne su u poboljšanju kvalitete skrbi te kvalitete privrženosti (Velderman i sur., 2006; prema Berk, 2015). Isto tako, postoji rizik da se kod dojenčadi s bolestima, invaliditetom ili teškim temperamentom pojave problemi privrženosti zbog roditeljske iscrpljenosti, osobina ličnosti ili stresnih životnih uvjeta.

Da bi razvilo sigurnu privrženost, djetetu nije dovoljan osjećaj sigurnosti i zaštite, već mu je potrebna toplina i nježnost skrbnika. Mnogi atributi djeteta mogu dovesti do sigurne privrženosti sve dok roditelji ili skrbnici osjetljivo prilagođavaju svoje ponašanje djetetovim potrebama (Seifer i Schiller, 1995; Sroufe, 1985; prema Berk, 2008). Doživljaj emocionalne topline potiče radost, što predstavlja pozitivnu emocionalnu prilagodbu (Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

3. ULOGA OBITELJI I OKOLINE U RAZVOJU PRIVRŽENOSTI

Urie Bronfenbrenner (1986; prema Miljević-Riđički, 2015) autor je teorije ekološkog sustava koja ističe međusobnu povezanost samog pojedinca sa slojevima okolinskog konteksta. Nudi nam okvir za proučavanje dječjeg razvoja u kontekstu ekoloških sustava. Za svakog pojedinca mogući su različiti razvojni ishodi, ovisno o njegovim karakteristikama i uvjetima u kojima se razvija (Miljević-Riđički, 2015). Bronfenbrenner (1986; prema Miljević-Riđički, 2015) iznosi rezultate istraživanja koji se odnose na kvocijent inteligencije odvojenih jednojajčanih blizanaca. Ističe da su blizanci, premda nisu odrasli u istom domu, možda živjeli u sličnim uvjetima. Takva se ispitivanja provode najčešće zato da bi se dokazala

važnost nasljednih faktora u razvoju inteligencije, no Bronfenbrenner ih navodi zato da bi dokazao utjecaj okolinskog konteksta. Slojevi ekološkog modela okoline jesu mikrosustav, mezosustav, egzosustav i makrosustav. **Mikrosustav** je prvi sloj koji se odnosi na neposrednu djetetovu okolinu, kao što su obitelj, vrtić i škola (Miljević-Riđički, 2015). Drugi sloj, **mezosustav**, obuhvaća odnose između više različitih mikrosustava. Na primjer, događaji kod kuće mogu utjecati na djetetovo raspoloženje ili uspjeh u školi i obratno. **Egzosustav** se odnosi na proširenu obitelj, kolege, prijatelje, susjede i slično. **Makrosustav** su svi stavovi i ideologije kulture kojoj dijete pripada. Sustavi su međusobno uvjetovani i čvrsto povezani (Miljević-Riđički, 2015).

Obitelj je najvažniji mikrosustav, a ujedno i prva zajednica u kojoj dijete odrasta, zadovoljava svoje potrebe te stiče najranija iskustva koja prenosi na vlastiti život tijekom odrastanja (Marić, Duspara, 2007). Obitelj je jedan od dinamičkih sustava koji se razvija tijekom vremena i u kojem članovi utječu jedni na druge (Garbarino i Abramowitz, 1992; prema Vasta i sur., 2005). Uz obitelj vežemo i kvalitetu skrbi te brigu o djetetu, što uvelike utječe na razvoj privrženosti. Nezaposlenost, gubitak posla, razvod, depresija ili nedostatak financija mogu na indirektnan način utjecati na privrženost djeteta, preusmjerujući roditeljsku brigu na svakodnevne stresore (Berk, 2008). Da bismo razumjeli utjecaj obitelji na dijete, u obzir treba uzeti i recipročne utjecaje između roditelja, braće i sestara te ostalih članova obitelji (Cowan i suradnici, 1991; prema Vasta i sur., 2005). Razni događaji mogu utjecati na obiteljski sklad, kao na primjer prinova u obitelji. U jednom istraživanju prvorodena predškolska djeca kod kojih se sigurnost privrženosti smanjila nakon rođenja drugog djeteta imala su majke koje su bile depresivne, anksiozne ili hostile prije rođenja. Velik utjecaj na razvoj privrženosti ima razvod i odgoj u kojem sudjeluje samo jedan roditelj (Miljević-Riđički, 2015). Autorica nastavlja da su jednoroditeljske obitelji mnogi skloni etiketirati. Djeca iz tih obitelji nemaju adekvatno socijalno okruženje i često se takve obitelji naziva deficijentnim, razorenim, nepotpunim (Grozđanić, 2000; prema Miljević-Riđički, 2015) i netradicionalnim obiteljima (Fagot, 1995; prema Miljević-Riđički, 2015). Za takvo obiteljsko okruženje od velike su važnosti međuljudski odnosi, podrška okoline i bližnjih. Važno je, dakle, da se takvim obiteljima pruži olakšavajući put prema poboljšanju obiteljskog funkcioniranja (Miljević-Riđički, 2015).

Sve veći broj istraživanja pokazuje da su metaemocije roditelja uvelike povezane sa socioemocionalnom prilagodbom djece, odnosima s vršnjacima i njihovom dobrobiti (Katz, Maliken i Stettler, 2012; prema Cakić, 2015). Rani socijalni razvoj pod snažnim je utjecajem

roditeljskih stavova o odgoju i njihovih odgojnih postupaka, a roditeljska uvjerenja utječu na to kako će oni pristupiti zadatku socijalizacije djeteta (Goodnow i Collins, 1991; Murphey, 1992; prema Vasta i sur., 2005). Odgojni postupci poput postavljanja i nametanja pravila, pružanja podrške i ohrabrivanja ili pružanja vodstva, strukture i predvidivosti u djetetovu životu mogu znatno utjecati na djetetov razvoj (Vasta i sur., 2005).

Diana Baumrind (1967; prema Čudina-Obradović, Obradović, 2006) zaključuje da je upravo roditeljska kontrola ili nadzor najvažniji segment roditeljskog funkcioniranja, a Maccoby i Martin proširili su teoriju i preimenovali roditeljski nadzor u zahtjevnost te uveli novu dimenziju topline kao roditeljske osjetljivosti na potrebe djeteta. Vasta i suradnici (2005) navode da kombinacija ovih dviju dimenzija proizvodi četiri opća stila roditeljstva za koja je utvrđeno da dovode do različitih ishoda kod djece. Autoritativni roditelji bit će brižni i puni topline za svoje dijete, ali će isto tako jasno postaviti granice i najpozitivnije utjecati na socijalni razvoj djeteta (Vasta i sur., 2005). Djeca autoritarnih roditelja najčešće ne reagiraju dobro na njihov stil odgoja. Takvi su roditelji strogo dosljedni svojim pravilima i skloni su kažnjavanju. Popustljivi roditelji jesu roditelji s niskom dimenzijom nadzora i visokom razinom topline te djecu prepuštaju izvanjskom svijetu, ne postavljajući jasne granice glede strukture i predvidivosti. Djeca se moraju osjećati voljenima i sigurnima, ali također moraju i razumjeti pravila ponašanja te vjerovati da će njihovi roditelji zahtijevati da ih se slijedi (Vasta i sur., 2005).

Berk (2015) navodi da djeca razvijaju privrženost i prema ostalim članovima obitelji, a ne samo prema majkama. Tu su ponajprije očevi, pa braća i sestre, djedovi i bake, ali i odgajatelji. Djeca tijekom druge godine prilaze i osmjehuju se prema oba roditelja jednako često, a otac i majka pokazuju jednaku osjetljivost i odgovore na dječje potrebe. Otac također može imati veliku ulogu u razvoju kvalitete privrženosti. Obiteljski se stavovi i odnosi određuju prema tome koliko će otac biti uključen u odgoj (Berk, 2015). Beitel i Parke (1998; prema Berk, 2015) navode da će otac posvetiti više pažnje dojenčetu ako i on i majka (partnerica) vjeruju da je on sposoban njegovati dijete. Čak i kad otac nije u velikoj mjeri uključen, ponekad je dovoljna samo igra i očeva podupiruća nježna uključenost da bi dijete odraslo u što povoljnijoj i djetetu prijeko potrebnoj okolini (Berk, 2015). Rezultati istraživanja o željama očeva pokazali su da muškarci žele preuzeti veći udio u brizi za djecu i to smatraju svojom odgovornošću i osobnom potrebom (Pahić, 2021). Ipak, želja za pridržavanjem alternativnih načina očinstva, odnosno tradicionalnih i suvremenih očinskih očekivanja i dalje dovodi do sukoba prioriteta koje nije lako pomiriti (Petts, Shafer, Essig,

2018; prema Pahić, 2021). S druge strane, djedovi i bake izvori su topline, brižnosti te emocionalne i financijske podrške u obitelji. Njihova uloga i odnos s unucima ovisi o nekoliko činitelja, a jedan je od njih ustroj obitelji (Clingempeel i sur., 1992; prema Vasta i sur., 2005). Kod obitelji s dva roditelja, bake i djedovi manje dolaze do izražaja i nemaju izravan utjecaj. No, kad je jedan roditelj odsutan, njihova se uloga povećava. Vasta i suradnici (2005) navode da je odnos djedova i baka s unucima povezan s dobi i spolom djeteta. U pubertetu dječaci su bliskiji s djedovima i bakama, dok će se djevojčice udaljiti i potražiti bliskost s prijateljicom. Bowlby (1969; prema Berk, 2015) je prvenstveno vjerovao da će novorođeno dijete usmjeriti privrženost i obrasce ponašanja samo prema jednoj osobi, a kasnije se uvidjelo da dopušta višestruku privrženost.

Kao ostale okolinske čimbenike koji utječu na djetetov kognitivni i socio-emocionalni razvoj, Miljević-Riđički (2015) navodi dob, trenutačan stupanj intelektualnog razvoja, spol, karakteristike, kvalitetu okruženja, podršku šire zajednice te zaštitu i sigurnost osoba koje su s djetetom. Rezultati provedenih istraživanja pokazuju da nepodržavajuća okolina ima značajan negativan utjecaj na razvoj privrženosti i kognitivni razvoj djeteta. Smanjena mjera brige za samo dijete, siromašno ili nepoticajno okruženje samo su neki od tih čimbenika koji mogu, ali i ne moraju biti rezultat očeve neprisutnosti (Miljević-Riđički, 2015). Čudina-Obradović i Obradović (2006) također navode da dijete aktivno bira najpoticajnije dijelove okoline neophodne za svoj razvoj. Isto tako, obitelj bira zdravu i poticajnu okolinu za dijete kojemu će pružiti čvrstu i neraskidivu vezu punu potpore i potrebne pažnje, a dijete će tu vezu koristiti do svoje samostalnosti. Isto tako, spomenuti autori nalažu da nepovoljna okolina svojim reakcijama povećava negativnu emocionalnost kod djeteta. Može biti naslijeđena i isto tako uvelike utjecati na to koji će oblik privrženosti dijete razviti. Na početku ovog poglavlja spomenut je ekološki sustav u kojem važnu ulogu u ljudskom razvoju ima dinamičan i interaktivan odnos pojedinca i okoline. Rana iskustva izrazito su važna, u čemu roditelji i okolina imaju veliku ulogu (Miljević-Riđički, 2015).

Obitelj je najvažnije okruženje u kojem djeca dolaze do najranijih socijalnih kontakata (Vasta i sur., 2005). Obitelj kao takva trebala bi biti izvor sigurnosti i zaštite djetetu, no ponekad ona bude upravo sve suprotno od toga. Zanemarivanje i zlostavljanje djece na njih ostavlja duboke posljedice i, znajući to, ono postaje svakodnevnica i tragična realnost u nekim obiteljima (Wolf, 1987; prema Vasta i sur., 2005).

Nepovoljne utjecaje na razvoj djeteta uzrokuju rizične obitelji čije su karakteristike agresivnost, stalni sukobi, međusobni hladni odnosi, zapuštenost i zanemarenost te neki oblici nasilja (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Obilježja roditelja koji imaju nepovoljan utjecaj na dijete jesu razdražljivost, manipulacije, svadljivost, nasilnost te neprestano kočenje i otežavanje djetetova tjelesnog, kognitivnog i emocionalnog rasta i razvoja. U Duttonovu (Čudina-Obradović, Obradović, 2006) istraživanju dokazana je izražena i snažna veza između nesigurne privrženosti u djetinjstvu i nasilništva u kasnijem odrastanju. Nasilnička osobnost slična je osobnosti patološkog nasilnika, a glavne su joj osobine nejasan pojam o sebi, nepodnošenje samoće i odvojenosti (Čudina- Obradović, Obradović, 2006). Isto tako, odrasli pojedinac oslanja se na svoju ženu koja mu treba dati sigurnost i osloboditi ga tjeskobe, ako to ne uspije muškarac je sklon neizazvanim napadima bijesa, koji se pretvaraju u nasilništvo i zlostavljanje (Čudina- Obradović, Obradović, 2006). Spomenuti autori navode i da je između 6. i 18. mjeseca života najvažniji prirodan, zdrav i kvalitetan razvoj privrženosti između majke i djeteta koji će dijete kasnije prenositi na svoju djecu i intimnog partnera. Valja napomenuti da muškarci nisu uvijek nasilnici i da obitelj i dijete mogu biti izvrgnuti nasilju od strane majke. Vasta i suradnici (2005) navode da zlostavljana djeca imaju usporen socijalni i kognitivni razvoj. Nadalje, majke mogu zlostavljati djecu tjelesnim kažnjavanjem, lošom komunikacijom, neprijateljstvom i konstantnom prisilom, odnosno pretjerano stimulativnim stilom brige o djetetu. Isto tako, evolucijski gledano, djeca postaju privržena majci ili skrbniku, bez obzira vrši li se nasilje nad njima ili im je pružena minimalna ili kriva njega.

Autori Zovko Grbeša i Sesar (2021) vode raspravu narušava li zlostavljačka okolina privrženost pojedinca i mora li nužno obilježiti život pojedinca do samog kraja. Od velike je važnosti njihov zaključak da roditelji, okolina, kvalitetni odnosi, pažnja i odgoj mogu imati i pozitivne i negativne posljedice za dijete. Dijete će kasnije tu usvojenost percipirati na ljude iz svoje okoline, na vršnjake i partnere. Ranije spomenuta Bronfenbrennerova teorija ističe područja razvoja djeteta opisana putem ekološkog modela okoline u kojima su i vanjski sustavi (mezosustav, egzosustav, makrosustav i kronosustav) koji imaju velik utjecaj na obitelj (Miljević-Rički, 2015). Lokalna zajednica koju navode Čudina-Obradović i Obradović (2006) razina je ekosustava koja može djelovati na nasilje, zanemarivanje i zlostavljanje u obitelji. Lokalna zajednica nekim obiteljima može priuštiti nepovoljne uvjete za život, kao što su neuklopljenost i siromaštvo, a koji ugrožavaju socijalne veze obitelji i okoline i imaju velik utjecaj na djetetov razvoj i pružanje neadekvatne skrbi. Također, izrazitu

pozornost treba posvetiti prepoznavanju navedenih teškoća koje utječu na razvoj privrženosti i zaštititi dijete sa svih mogućih aspekata.

4. ULOGA MAJKE U RAZVOJU PRIVRŽENOSTI

Sigmund Freud tumačio je izrazitu emocionalnu povezanost majke i djeteta kao temelj svih kasnijih odnosa. Berk (2008) navodi psihoanalitičko gledište koje tumači čin hranjenja kao primarnu poveznicu između majke i djeteta. Biheviorizam pak nalaže da majčino zadovoljavanje djetetove gladi i njezini pozitivni učinci kao osmijeh, maženje i utjeha stvaraju blisku emocionalnu vezu. Prema Čudina-Obradović i Obradović (2006) odgovaranje majke na potrebe djeteta, vedrina, emocionalna toplina i dostupnost vode razvoju sigurne privrženosti i utjecaju na djetetovu sposobnost emocionalne regulacije. Ainsworth, Pederson i Sroufe (1983, 1990, 1985; prema Vasta i sur., 2005) smatraju da majke koje su osjetljivije na potrebe svoje djece i koje svoje ponašanje prilagođavaju njihovu ponašanju razvijaju siguran privržen odnos. Takve obrasce ponašanja vidimo u raznim situacijama u interakcijama majke i djeteta. Vasta i suradnici (2005) navode da je majčina ukupna razina prihvaćanja, odbacivanja i osjetljivosti u različitim svakodnevnim aktivnostima dobar prediktor koji pokazuje koji će od tri oblika privrženosti njihovo dijete razviti tijekom kasnijeg razvoja i odrastanja. Majčina se ponašanja povezuju s razvojem sigurne i nesigurne privrženosti. Takva su ponašanja različita u različitim situacijama te ih psiholozi definiraju kao odgovore na djetetove signale i poruke (Ainsworth, Blehar, Waters i Wall, 1978; prema Cakić, Marjanović-Umek, 2013). Rizični su faktori utjecaja majke na kognitivni razvoj djeteta visoka majčina anksioznost, depresija, slabo mentalno zdravlje, nisko obrazovanje, nezaposlenost, očeva odsutnost, samohrano roditeljstvo i slično (Miljević-Riđički, 2015). U narednom stoljeću dio je društvenih promjena i velika zaposlenost majki izvan kuće te prepuštanje odgoja djeteta ustanovama ili nekoj drugoj osobi (Vasta i sur., 2005). Također, prema postupku ispitivanja nepoznate situacije, Ainsworth navodi da takav odgoj djeteta neće rezultirati razvojem sigurne privrženosti. Takav oblik ispitivanja dovodi dijete koliko-toliko u određenu stresnu situaciju koju Belsky i Braungart (1991, prema Vasta i sur., 2005) uspoređuju jednako stresnom kao i redovno pohađanje jaslica, odnosno odvajanje djeteta od majke. Goossens i van IJzendoorn, Bridges, Connell i Belsky te Main i Weston (1990, 1988, 1981; prema Vasta i sur., 2005) navode da dijete može nadoknaditi sigurnu privrženost i povezati se na isti način s različitim skrbnicima (na primjer i s majkom i s ocem). Razlog zaposlenosti kod nekih majki mogu biti financije ili

izgradnja karijere, što i nije toliko važno koliko je zapravo važan majčin osjećaj koji može izazvati tjeskobu zbog odvajanja. Majke doživljavaju izrazito snažne negativne emocionalne reakcije, osjećaju tjeskobu i emocionalni stres kada se odvoje od svojega djeteta (Vasta i sur., 2005). Ainsworth i Bell (1971; prema Pennington, 1997) procijenili su majke sigurno privržene djece kao osjetljive, pristupačne, spremne na suradnju, pune razumijevanja i topline.

“Zdrava i sigurna privrženost djetetu osigurava bolje spoznajne kapacitete i bolju prilagodbu, i ono što zovemo empatijom. Empatija potječe iz ranog odnosa majka-dijete. „Dovoljno dobra majka“ je spremna da stalno prilagođava svoje osjećaje djetetovim stanjima i potrebama, ona ima kapacitet da se poistovjeti s djetetovim unutarnjim stanjem i da na njega primjereno odgovori. Sve su to preduvjeti za razvoj djetetova samopoštovanja, ali i za zdravo odvajanje od majke i stvaranja svijesti o sebi i svome „ Ja “. „ (Vlastelica M., 2014, str. 33).

John Bowlby istraživao je efekte privrženosti u odnosima majke i djeteta te efekte traumatske separacije. Prema njemu, primarna je potreba *attachment*, odnosno povezanost s osobom koja brine o djetetu. Uz tu primarnu potrebu ujedinio je pet reakcija koje dijete instinktivno pokazuje u prvim godinama života (Vlastelica, 2014). Kako autorica navodi, prvo je sisanje, zatim hvatanje, grljenje i prijanjanje, treće je slijeđenje i traženje majčine blizine, četvrto je plakanje i peto smijanje. Dijete u ovom razdoblju sve više istražuje sebe, svoje tijelo, okolinu, pa tako i majku. Pennington (1997) navodi da se pretpostavlja da je jaka privrženost kod one djece koja pokazuju snažnu negativnu reakciju u blizini nepoznate osobe. To dijete traži blizinu i utjehu kod majke, plače i slično. Isto tako, dijete je uznemireno kad je odvojeno od majke, a pokazuje olakšanje i veselje kad se majka vrati. Dijete koje ne pokazuje nikakve emocije, odnosno reakcije u navedenim situacijama nije razvilo privrženost prema majci. Scaffer i Emerson (1964; prema Pennington, 1997) promatrali su djecu i majke u njihovim domovima unutar nekoliko mjeseci. Uočili su tri faze u razvoju privrženosti: *nekritičku, specifičnu i višestruku*. Nadalje, kako navodi Pennington (1997), faza nekritičke privrženosti faza je u kojoj se i majka i dijete pripremaju na povezanost, dijete je usmjereno prema majci, a majka reagira brižnim i pozitivnim ponašanjem. Glad, ljutnja i bol predstavljaju početak u kojima se očekuju prikladne reakcije majke na djetetov plač. Važni su za spomenuti kontakt očima i osmjehivanje. Oni su dio komunikacijske teorije privrženosti i predstavljaju obrasce neverbalnog ponašanja (Pennington, 1997). Ainsworth (1973; prema Pennington, 1997) je otkrila četiri oblika ponašanja koje dijete pokazuje u nepoznatoj situaciji prema strancima i okolini: a) kad je majka sama s djetetom u nepoznatoj sobi, ono se samo

drži nje, a tek kasnije počinje istraživati sobu; b) kad stranac uđe u prostoriju, dijete trči prema majci; c) dijete je oprezno kod pokušaja nepoznate osobe da se uključi u igru; d) kad majka napusti prostoriju, dijete reagira plakanjem i prestankom igre. Razdoblje višestruke povezanosti započinje otprilike u dobi od 12 do 15 mjeseci, a karakterizira je djetetova zabrinutost i tjeskoba zbog odvajanja od ljudi s kojima osjeća povezanost i sigurnost. Djetetu važan izvor informacija predstavlja upravo neverbalna komunikacija koju ima s majkom, a kad ona nije prisutna ono više nema s kime komunicirati na taj način. Pennington (1997) navodi i poglavlje u kojem opisuje ponašanje djece kad im se uskraćuje bilo kakav kontakt s majkom koji rezultira trajnim posljedicama i nerazvijanjem privrženosti. U studijama se prikazivalo uskraćivanje majke koje je bilo kratko, ali i u tom kratkom vremenu dijete je pokazalo uznemirenost, plač i tugu. Isto tako, Rutter (1981, prema Pennington, 1997) tvrdi da se kao posljedica uskraćivanja majke kod djeteta javljaju poremećaji u ponašanju, jaka uznemirenost, intelektualna retardacija i bezosjećajna psihopatija. Pojedina eksperimentalna istraživanja pokazala su da se loša rana iskustva mogu prikazati i kasnije u životu te da nema stabilne veze između uskraćivanja majke i gore navedenih poremećaja, osim ako je riječ o ekstremnim situacijama.

Odmah nakon porođaja dijete je dano majci na prsa da osjeti njezinu toplinu i zagrljaj. Već od tog trenutka spremnost za razvitak optimalne privrženosti velika je, a jedini pravi i stabilan okoliš za dijete majčino je tijelo (Vlastelica, 2014). Dodir, *skin-to-skin*, odnosno model „*klokanske skrbi*“ povezuje majku i dijete te promovira zdravlje djece koja su prijevremeno rođena i koristi se za dobrobit nedonoščadi (WHO, 2003). Ova se metoda pokazala učinkovitom pri kontroliranju topline, dojenja te samog osjećaja povezanosti s majkom. Privrženost osigurava djetetu stabilnije ritmove disanja te ritam srca, a dugotrajnom odvojenosti od majke dijete se može vitalno ugroziti (Vlastelica, 2014). Simbiotski odnos djeteta i majke, kako navodi Vlastelica (2014), započinje rođenjem, nakon čega se uspostavlja novi odnos koji veže dijete za majčina prsa. Odvija se u oralnoj fazi koju tumači Sigmund Freud, a u kojoj majka zadovoljava djetetovu potrebu za hranjenjem i smanjenjem gladi. Hranjenje, odnosno dojenje potiče hormonsku, živčanu i mišićnu aktivnost tijekom čega vodeću ulogu preuzimaju usta. Dojenje je dijete od rođenja do prve godine starosti, a hrani se majčinim mlijekom koje je u prvih 5 do 6 mjeseci najbolji izvor hrane te u potpunosti zadovoljava sve djetetove potrebe vezane uz optimalni rast i razvoj (Jovančević, 2014). Mnoge studije bavile su se istraživanjem povezanosti dojenja i kasnijeg socio-emocionalnog razvoja djeteta. Djeci koja su se hranila majčinim mlijekom pružena je veća količina

emocionalne skrbi od one hranjene adaptiranim mlijekom (Gibbs, Forste i Lybbert, 2018). Ta su djeca pokazivala bolje odgovore u odnosima povezanosti s majkom i razvojem empatije. U ovom istraživanju također se navodi da majke koje se odluče na dojenje pokazuju veću osjetljivost, što može rezultirati sigurnom privrženosti kod djeteta. Iako, mora se spomenuti, veću ulogu ima kvalitetan odnos između majke i djeteta nego način hranjenja. Najbolji je početak za stvaranje povezanosti majke i djeteta dojenje. Ono je zaista poseban odnos koji je najzdraviji, kako za dojenče, tako i za majku, a ujedno predstavlja najintimniji i najljepši trenutak povezanosti majke s djetetom (Jovančević, 2014).

Etolozi su mnoga istraživanja radili na različitim životinjskim vrstama (Vasta i sur., 2005). Jedan je od njih i Harry Harlow koji je proveo klasično istraživanje 1950-ih godina na Sveučilištu u Wisconsinu. Hranjenje je jedan od važnih segmenata u razvoju bliskih odnosa (Berk, 2015). Harlowa je na rad potaknula hipoteza da je dijete privrženo majci iz razloga jer dobiva hranu od nje. Vasta i suradnici (2005) navode da se Harlow koristio mladunčadi rhesus majmuna i uz navedenu hipotezu naveo je i pretpostavku da postoji još jedna mogućnost razvitka privrženosti između majke i djeteta. To je mogućnost djeteta da se mazi s majkom. Odvojio je mladunčad od majki te ih je odgajao uz zamjenske „surogat“ majke. Jedna je bila prekrivena mekanim krznom, a druga je bila od žičane mreže. Polovina mladunaca dobivala je hranu od krznene, a druga polovina od žičane majke. Harlow je mjerio količinu vremena koje je mladunče provelo uz majku te kod koje se majke ono zadržalo u osjećajima straha i traženju sigurnosti (Vasta i sur., 2005). Harlow je iznio rezultate koji navode da je mladunčad provodila više sati dnevno na krznoj majci negoli na žičanoj, neovisno o tome na koju je bila stavljena hrana. Mladunčad je također tražila utjehu i sigurnost kod krznene majke. Eksperimentom se pokazalo da je mladunčadi bilo važnije priljubiti se uz krznenu majku nego se hraniti na žičanoj. Tu pojavu Harlow je nazvao *udobnost dodira*. Isto tako, potaknuo je mnoge na istraživanja drugih čimbenika izuzev načela učenja i uvjetovanja, koji su važne odrednice privrženosti u ljudskim odnosima (Vasta i sur., 2005). Pennington (1997) navodi da je eksperimentom dokazano da se privrženost razvija iz koristi. Takvo su mišljenje razvili i mnogi bihevioristi poput Watsona, a tako je smatrao i Freud. Berk (2015) spominje da ljudska dojenčad koja spava sama ili je odvojena od roditelja preko dana razvija emocionalnu vezu s nekim predmetom, odnosno prijelaznim objektom. Taj objekt nema apsolutno nikakav utjecaj na hranjenje dojenčeta, a može biti mekan, kao što je dekica ili plišani medvjedić. Majmuni korišteni u eksperimentu nisu imali nikakav kontakt s drugim majmunima, navodi Pennington (1997). Nakon završetka eksperimenta stavljeni su u kaveze s drugim majmunima, pri čemu

nisu pokazivali adekvatna društvena i spolna ponašanja te su se razvili abnormalno, za razliku od primata koji su evoluirali i bili odgajani u normalnim uvjetima. Ovo istraživanje, ali i mnoga druga, idu u prilog ideji da postoje osjetljiva i kritična razdoblja za razvoj privrženosti. (Pennington, 1997). Isto tako, uskraćivanje majke u smislu nedostatka prilike razvoja privrženosti ostavlja trajne negativne posljedice na društveno funkcioniranje odraslih.

5. PRIVRŽENOST I PRIJATELJSTVO U DJEČJOJ DOBI

Djeca početkom ranog djetinjstva kreiraju bliske odnose sa svojim vršnjacima i oblikuju prijateljstva (Berk, 2015). Prijateljstvo shvaćamo kao trajan odnos dviju osoba koji ima obilježja odanosti, prisnosti i uzajamne privlačnosti (Vasta i sur., 2005). Prijateljstva uključuju druženja, igru, složene interakcije i razmjenu emocija, a to su zapravo temelji prijateljstava koja se oblikuju u kasnijem djetinjstvu, adolescenciji i tijekom života (Berk, 2015). Djeca u različitoj životnoj dobi različito razmišljaju o prijateljstvu. Tako, na primjer, mala djeca prijateljem smatraju onoga s kojim se zabavno igrati i ono je trenutačno stanje u nekoj aktivnosti (Vasta i sur., 2005). Starija djeca već brinu o svojem prijatelju, zaviru dublje u značenje samog prijateljstva, drže ga trajnim odnosom i u tom odnosu prisutni su važni segmenti vjernosti i prisnosti.

Smatra se da privrženo ponašanje postaje organizirano unutar ličnosti i utječe na kvalitetu formiranja emocionalnih odnosa s drugim bliskim osobama tijekom cijelog života (Iličić i suradnici, 2013). Unutarnje reprezentacije odnosa roditelj-dijete postaju važan dio ličnosti i služe kao set očekivanja vezanih za dostupnost osobe kojoj smo privrženi, vjerojatnost dobivanja podrške, kao i načina interakcije s objektom privrženosti (Iličić i suradnici, 2013). Berk (2015) navodi da su karakteristike prijateljstva selektivnost, interakcija između prijatelja i njihova sličnost. Tijekom školovanja dijete selektira svoj broj prijatelja te postavlja veća očekivanja, kao što je uzajamno povjerenje, a sama stabilnost prijateljstava s dobi se povećava. No, prikazuje se da je ono više-manje stabilno u svakoj dobi. Postoji više vrsta interakcija tijekom određenih razdoblja, pa tako na primjer školska djeca razviju više prosocijalnog ponašanja prema prijateljima (zajednički rješavaju zadatke i surađuju). Berk navodi da prijateljstvo djeci može jasno ukazati na kritike i nesuglasice te pomoći u rješavanju istih. Isto tako, dječji razvoj ovisi o prirodi prijatelja s kojim se dijete druži.

Spolne, odnosno rodne razlike također imaju utjecaj na stil privrženosti koji će se razviti, pa tako i kasnije na kvalitetu odnosa s bliskim osobama (Iličić i suradnici, 2013). Brojna istraživanja bavila su se ispitivanjem odnosa privrženosti i različitih aspekata prijateljskih odnosa (Marušić, Kamenov, Jelić, 2010). Prijateljske odnose koje sklapaju vršnjaci s razvijenom sigurnom privrženošću karakterizira kvaliteta, pozitivni odnosi, veća socijalna kompetencija i vještina u rješavanju sukoba te bolja regulacija u društvenim situacijama (Marušić, Kamenov, Jelić, 2010). Djeca koja su od roditelja usvojila pozitivne obrasce ponašanja i uspostavila sigurnu privrženost u prijateljstvo mogu unijeti suosjećanje, trajnost i ljubaznost. Djeca biraju prijatelje koji su im slični jer se s njima osjećaju ugodnije i pružena im je veća podrška (Berk, 2015). Postoje, naravno, i loša prijateljstva koja imaju negativan utjecaj, a ona se pojavljuju kod agresivnih prijatelja, što je rezultat loše prilagodbe (Seban, 2003; prema Berk, 2015). Sramežljiva djeca, anksiozna, manje brižna i iskrena, s razvitkom opiruće ili izbjegavajuće privrženosti, većinom ne sklapaju prijateljstva upravo zbog navedenih osobina ličnosti. Manje ekstrovertirana djeca, s manjkom asertivnosti i topline te s manjkom pozitivnih emocija ne uspostavljaju i ne održavaju prijateljske odnose (Marušić, Kamenov, Jelić, 2010).

Iličić i suradnici (2013) navode istraživanje Hazan i Zeifman iz 1994. koje se provelo u svrhu saznanja točnog pomaka izvora privrženosti s roditelja na prijatelje, odnosno partnere. Rezultati su prikazali da djeca u dobi od osam i četrnaest godina pomiču zonu sigurnosti s roditelja na vršnjake. No, važno je spomenuti da su roditelji još uvijek najvažnija zona i odvajanje od njih izazvalo je snažnu uzrujanost kod djece. Autor Levinger (prema Pennington, 1997) opisao je proces upoznavanja druge osobe, te navodi kako je za razvoj veza i prijateljstava bitno *samootkrivanje*. Kako djeca, tako i odrasli, s prijateljem dijele privatne informacije, stavove i interese te se time i prijateljstvo nadograđuje i mijenja iz poznanika u prijatelja te bliskog prijatelja, a možda čak i partnera. Prijateljski odnosi postaju jedna od važnijih funkcija vezanih uz privrženost koja se s roditelja u djetinjstvu prenosi na vršnjake (Fraley i Davis, 1997; prema Marušić, Kamenov i Jelić, 2010).

6. ZAKLJUČAK

Vrsta privrženosti koju dijete uspostavi tijekom najranijih godina utječe na sve odnose u kasnijim razdobljima. Može se nedvojbeno reći da djeca uspostavljaju privrženost najprije prema majci, ali je isto tako mogu razviti i prema ocu i ostalim članovima obitelji (Berk, 2015). Mnogobrojni pozitivni i negativni čimbenici utječu na djetetov razvoj te istovremeno mogu ostaviti i trajne posljedice na djetetovo kasnije razdoblje. Berk (2015) navodi da dojenčad deprivirana od nježnih veza s jednim ili više odraslih pokazuje trajne emocionalne i socijalne probleme.

Obitelj i okolina, uz primarne skrbnike, također vode ključnu ulogu u djetetovu razvoju privrženosti. Djeca snose kobne posljedice zbog zlostavljanja i zanemarivanja koje im je pruženo u obitelji. Razvit će oblik nesigurne privrženosti zbog neprestanih nepovoljnih utjecaja kao što su svađe, nasilje, agresija i slično.

Djetetov temperament ima utjecaj na odnos majke i djeteta i isto tako utječe na razvoj privrženosti. Roditeljska skrb utječe na razvitak privrženosti, a mnoge djetetove karakteristike mogu dovesti do razvoja sigurne privrženosti sve dok roditelji prilagođavaju svoje ponašanje djetetovim potrebama. Za predškolsku djecu prijateljstvo je konkretan odnos koji se temelji na dijeljenju aktivnosti (Berk, 2015). Djevojčice više od dječaka naglašavaju emocionalnu bliskost u prijateljstvima. Djeca koja su uspostavila sigurnu privrženost i pozitivne obrasce ponašanja pronaći će bliske prijatelje koji su njima slični i s kojima se osjećaju ugodnije.

Djetetu je potrebna toplina, ljubav, nježnost, zaštita skrbnika i okoline kako bi izraslo u osobu koja će sve te osobine moći upotrijebiti i reflektirati na svoj život. I zaključno, privrženost možemo smatrati temeljem na kojem djeca grade i oblikuju odnose s roditeljima, okolinom i prijateljima.

LITERATURA

1. Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E. & Wall, S. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange Situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
2. Berk, E.,L. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko, Naklada Slap.
3. Berk, E., L. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko, Naklada Slap.
4. Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss*. New York, Basic.
5. Brajša - Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko, Naklada Slap.
6. Cakić, L. (2015). Struktura metaemocija majki sigurno i nesigurno privržene djece u dobi od 5 do 7 godina. *Klinička psihologija*, 8 (1) , 5-17
7. Cakić, L., Marjanović- Umek, Lj. (2013). Privrženost djece u dobi od 5 do 7 godina i osobine ličnosti majki. *Suvremena psihologija*, 16 (1), 5-20
8. Čudina – Obradović M., Obradović J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb, Golden Marketing – Tehnička knjiga.
9. Dyregrov, A. (2001). *Tugovanje u djece*. Zagreb, EDUCA D.O.O.
10. Iličić, Z., Antičević, V., Britvić, D. (2013). Rodne osobitosti u stilovima privrženosti ljubavnim partnerima. *Socijalna psihijatrija*, 41 (2), 133-139
11. Jovančević, M. i sur. (2009). *Godine prve: zašto su važne*. Zagreb: SysPrint.
12. Marić, V., Duspara , Lj. (2007). Jezici ljubavi u jaslicama. *Dijete, vrtić, obitelj : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 13(48), 17-20
13. Marušić, I., Kamenov, Ž., Jelić, M. (2010). Personality and attachment to friends. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 20 (4), 1119-1137
14. Miljević Riđički, R. (2015). *Životna prilagođenost majki i kognitivna uspješnost njihove djece*. Jastrebarsko, Naklada Slap.
15. Pahić, T. (2021). Filozofija i stvaralaštvo. *Uloga očeva u odgoju djece od antike do suvremenog doba iz perspektive filozofije odgoja*. Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

16. Pennington, D.C. (1997). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
17. Sutlović, D., Raboteg – Šarić, Z. (2016). Povezanost kvalitete privrženosti roditeljima s različitim aspektima perfekcionizma kod adolescenata. Zagreb, *Časopis Napredak*, 157 (4), 413 - 435
18. Tatalović Vorkapić, S., Čargonja Pregelj, Ž., Mihić, I. (2015). Validacija ljestvice za procjenu privrženosti djece rane dobi u fazi prilagodbe na jaslice. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 51(2), 1-15
19. Vasta, R., Haith, M., M., Miller S., A. (2005). *Dječja psihologija - Moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
20. Vlastelica, M. (2014). *Rani odnos majka-dijete u svjetlu neuroznanstvenih spoznaja*. Zagreb: Medicinska naklada.
21. Zovko Grbeša, A., Sesar, K. (2021). *Zlostavljanje i zanemarivanje u djetinjstvu, privrženost i razvoj mozga*. *Medica Jadertina* , 51 (4), 383-392

Mrežne stranice:

22. Gibbs, G.B., Forste, R. i Lybbert, E. (2018). *Breastfeeding, Parenting, and Infant Attachment Behaviors*. *Maternal and Child Health Journal*. [Online] Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s10995-018-2427-z> [Pristupljeno: 2.5.2022.]
23. WHO, (2003). *Kangaroo mother care, A practical guide*. [Online] Dostupno na: <https://www.who.int/publications/i/item/9241590351> [Pristupljeno: 2.5.2022.]